

Тетяна Яблонська,

доктор педагогічних наук, професор,
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»
(м. Одеса)

Tetyana Yablonska,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
South Ukrainian National Pedagogical University
named after K.D. Ushinsky
(Odessa)

УДК 378.14+372+378.4

ПСИХОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЗАСОБАМИ РЕАЛІЗАЦІЇ РОЛЬОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ

THE PSYCHOLOGICAL STUDY OF TRAINING FUTURE TEACHERS OF FOREIGN LANGUAGES BY MEANS OF IMPLEMENTING ROLE-PLAYING PERSPECTIVE

У статті представлено психологічне обґрунтування навчання майбутніх учителів іноземних мов засобами реалізації рольової перспективи. З'явилася потреба в окресленні цілей фахової підготовки в новій формі, яка гармонізує у своєму змісті знання, уміння і якості особистості, що слугують показниками професіоналізму. Такою формою мети є рольова перспектива. Рольова перспектива – це ідеал, що відображає характер планування, організації, мотивації, моніторингу й оцінювання отриманих результатів педагогічної підготовки, основу якої становить рольова ситуація. Застосування принципу рольової перспективи в навчальному процесі створює емоційний й інтелектуальний стан в студентській аудиторії, атмосферу психологічного комфорту для кожного студента. Якість фахової підготовки залежить від емоційного стану її учасників, загального емоційного збудження; комунікативного настрою, установки на емоційний контакт і спілкування; натхнення та прагнення продуктивно виконувати навчальні завдання; оперативності й імпровізації, емоційного сприйняття навчального процесу; управління емоційним станом і настроєм усіх учасників педагогічного процесу; емоційного налаштування на позитивний результат й успішного розв'язання спроектованих навчальних завдань. Результативність фахової підготовки суттєвою мірою залежить від того, чи вбачає в ній майбутній учитель іноземних мов особистісний смисл, значущість у власному професійному зростанні. Система смислів як бачення її кінцевого результату – це основа суб'єктної позиції студента, що є умовою підвищення результативності фахової підготовки в їхньому професійному розвитку.

Ключові слова: фахова підготовка, рольова ситуація, рольова перспектива, емоційний стан, педагогічна взаємодія, суб'єкт-суб'єктні взаємини, пізнавальна активність, емоційна культура.

The study of the psychological and pedagogical sources, one's own observations convince that traditional forms of learning are expedient to be filled with new contents, adequate to the modern demands of society to the specialists in foreign language.

The necessity of the pedagogical training purposes defining in a new form which harmonizes in its contents knowledge, skills and the personality's qualities which serve the indicators of professionalism. The role perspective is such form of the aim.

The role perspective is the ideal which depicts the character of planning, organization, motivation, monitoring and evaluation of the pedagogical training obtained results the base of which is considered to be the role situation.

The employment of the principle of the role perspective in the educational process creates emotional and intellectual conditions in the students' lecture hall, the atmosphere of psychological comfort for each student, exactly: psychological protection, when the performed roles don't increase social status, don't arouse the feeling of professional hopelessness and discomfort; the vision of the professional growth perspective, the consciousness of the dependence between the quality of the role-playing performance and the successfulness of one's own professional development; positive attitude to the stimulation and playing activity, creativity, independence, the freedom of one's own actions choice.

The quality of the pedagogical training depends upon its participants' emotional state, the general emotional excitement; communicative mood, setting to the emotional contact and communication; inspiration and desire to carry out learning tasks productively; efficiency and improvisation, emotional perception of the educational process; all the participants' of the pedagogical process emotional state and mood control; emotional setting to a positive result and successive solving of the projected learning tasks.

The effectiveness of the pedagogical process essentially depends upon whether the future teacher of foreign languages discerns the personal sense, significance in one's own professional growth. The system of the senses as the vision its final result is the base of the student's subject position, that is the condition of the pedagogical training effectiveness raising in their professional development.

Key words: professional training, role situation, role perspective, emotional state, pedagogical interaction, subject-subjective interrelations, cognitive activity, emotional culture.

В статье представлено психологическое обоснование обучения будущих учителей иностранных языков посредством реализации ролевой перспективы. Появилась необходимость в определении целей профессиональной подготовки в новой форме, гармонизирующей в своем содержании знания, умения и качества личности, которые являются показателями профессионализма. Такой формой цели является ролевая перспектива. Ролевая перспектива – это идеал, который отображает характер планирования, организации, мотивации, мониторинга и оценивания полученных результатов педагогической подготовки, основу которой составляет ролевая ситуация. Использование принципа ролевой перспективы в учебном процессе создаёт эмоциональное и интеллектуальное состояние в студенческой аудитории, атмосферу психологического комфорта для каждого студента. Качество профессиональной подготовки зависит от эмоционального состояния её участников, общего эмоционального возбуждения; коммуникативного настроения, установки на эмоциональный контакт и общение; вдохновения и стремления продуктивно выполнять учебные задания; оперативности и импровизации, эмоционального восприятия учебного процесса; управления эмоциональным состоянием и настроением всех участников педагогического процесса; эмоционального настроения на положительный результат и успешного разрешения спроектированных учебных задач. Результативность профессиональной подготовки существенно зависит от того, видит ли в ней будущий учитель иностранных языков личностный смысл, значимость в собственном профессиональном росте. Система смыслов как видения её конечного результата выступает основой субъектной позиции студента, которая является условием повышения результативности профессиональной подготовки в их профессиональном развитии.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, ролевая ситуация, ролевая перспектива, эмоциональное состояние, педагогическое взаимодействие, субъект-субъектные взаимоотношения, познавательная активность, эмоциональная культура.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Професійне становлення під час фахової підготовки в системі університетської освіти відбувається успішно й результативно, якщо майбутні вчителі іноземних мов усвідомлюють сутність, особистісний смисл педагогічних знань, умінь і навичок, якими оволодівають, пройшли етап переживань, позитивних емоцій, засвоєння педагогічних знань як професійних цінностей. Педагогічна взаємодія, гармонізація інтелектуального й емоційного аспектів у змісті фахової підготовки, різноманітність форм і методів їх реалізації – основа розвитку ціннісного знання, що впливає на професійну позицію й поведінку майбутніх учителів іноземних мов.

Нині відчутна потреба в базовому принципі фахової підготовки, який уможливив би цілісність, взаємозумовленість і взаємозв'язок усіх сторін фахової підготовки майбутніх учителів. Таким принципом, на наш погляд, є принцип ролівої перспективи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Аналіз спеціальної літератури дозволяє встановити, що ознаками активності студентів у результаті застосування ролівої перспективи у фаховій підготовці на рівні окремих психічних процесів (пізнавальних, емоційно-вольових, самосвідомості та ін.) є розуміння навчального матеріалу, вирішення різноманітних завдань і проблем, цілепокладання, рефлексивна регуляція (самоконтроль, саморегуляція на основі аналізу закономірностей самої діяльності).

Психологами доведена необхідність урахування низки найбільш важливих психологічних факторів активізації особистості в навчанні: пізнавального і професійного інтересу, творчого характеру навчально-пізнавальної діяльності, ігрового проведення занять, емоційного впливу, встановлення суб'єкт-суб'єктних відношень «викладач – студенти».

Аналіз філософської та психолого-педагогічної наукової літератури дозволяє констатувати, що посилення навчальної мотивації суб'єктів за рахунок розвитку внутрішніх і зовнішніх мотивів-стимулів, створення умов для формування нових та більш високих форм мотивації, зокрема бажання самореалізації власної особистості (С. Смирнов [3, с. 164]), застосування методів активного навчання: ділові та роліві ігри, метод аналізу конкретних психолого-педагогічних ситуацій, аналіз інцидентів, розв'язання педагогічних задач, ігрове проектування (П. Щербань [4]), відтворення на навчальних заняттях предметного й соціального змісту професійної діяльності та моделювання системи відносин, характерних для педагогічної діяльності (А. Вербицький [1, с. 14]), слугують основними шляхами підвищення активності студентів, усвідомлення ними свого ставлення до фахової підготовки як до засобу професійного росту, стимулюють і підвищують інтерес до занять, активізують сприйняття та застосування навчального матеріалу.

Мета статті полягає у представленні психологічного обґрунтування навчання майбутніх учителів іноземних мов засобами реалізації ролівої перспективи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Студювання психолого-педагогічних джерел, власні спостереження переконують, що традиційні форми навчання доцільно наповнювати новим змістом, адекватним сучасним вимогам суспільства до підготовки фахівців з іноземної мови. З'явилася потреба в окресленні цілей фахової підготовки в новій формі, яка гармонізує у своєму змісті знання, уміння і якості особистості, що слугують показниками професіоналізму. Такою формою мети є роліва перспектива.

Рольова перспектива – це ідеал, що відображає характер планування, організації, мотивації, моніторингу й оцінювання отриманих результатів педагогічної підготовки, основу якої становить рольова ситуація.

Рольова перспектива поєднує поняття «роль» і «перспектива». Роль у соціальній психології (від франц. *role*) – соціальна функція особистості; це спосіб поведінки особистості залежно від її статусу й позиції в суспільстві, у системі міжособистісних взаємин.

Поняття «роль» у соціальну психологію ввів Д. Мід, обґрунтувавши концепцію соціальної взаємодії, що стала основою напряму інтеракціонізму (від англ. *interaction* – взаємодія) у соціальній психології. У теорії інтеракціонізму під соціальною взаємодією розуміють міжособистісну комунікацію, найважливішою особливістю якої є здатність людини «сприймати роль іншого», інтерпретувати ситуацію й конструювати власні дії [2].

Розвиток особистості відбувається в процесі взаємодії з іншими людьми, що тлумачать як систему безпосередніх комунікацій. Структура особистості містить компоненти, які вможливають її активність, контроль над власними діями й поведінкою відповідно до суспільних норм, ролей і соціальних настанов партнерів.

У системі вищої освіти, як і в будь-якій іншій освітній системі, необхідно враховувати загальнопсихологічні характеристики й закономірності побудови суб'єкт-суб'єктних відносин між викладачем і студентом.

Взаємодія в процесі фахової підготовки слугує важливим інструментом реалізації суб'єкт-суб'єктних взаємин у системі «викладач – студенти» і делегування студентові суб'єктної позиції як у діяльності, так і в процесі професійного розвитку. У фаховій підготовці, побудованій на педагогічній взаємодії її учасників, відбувається поступовий перехід від передавання зразків педагогічної діяльності на рівні теоретичних положень, рекомендацій та інструкцій до визнання провідної ролі внутрішніх факторів професійного становлення майбутніх учителів іноземних мов, від їх інформування в галузі педагогічної науки до мислєдїяльнїсного змісту педагогічної освіти, до ціннісно-сміслових утворень особистості.

Дії суб'єктів рольової ситуації стають структурним компонентом діалогічної взаємодії в ході пошуку виходу зі змодельованих обставин. Взаємодія та її характер залежать від реакції студентів на педагогічний вплив. У рольовій ситуації виявляються особистісні риси, спосіб дії, манери, вчинки студентів і викладача. Викладач не тільки спілкується зі студентами, а й різними засобами (жестами, мімікою, словом) впливає на учасників рольової ситуації, породжуючи певну реакцію (позитивну, нейтральну, негативну), що позначається на результативності взаємин у ході фахової підготовки.

Запорука успішності фахової підготовки – інтерес як ідеальна форма виявлення потреб студентів. Інтелектуально-емоційні потреби формують мотив пізнавальних дій студентів, орієнтують їх на засвоєння теоретичних засад і досвіду педагогічної діяльності. Інтерес стимулює позитивні мотиви навчання, емоційно-оцінне ставлення до навчального процесу, творчий пошук, розширює інтелектуальний потенціал студентів і вдосконалює рівень їхньої емоційної культури. Він спонукає до творчої пізнавальної активності й самостійності, самовираження та самоутвердження у змодельованих ситуаціях професійної спрямованості, що стимулює професійне зростання студентів.

У процесі використання проблемно-ситуаційних та імітаційно-ігрових методів актуалізованим стає позиційне самовизначення особистості. У ситуації колективних розумових дій, творчого спілкування межа між своїм і чужим стає розмитою. Для розвитку в майбутніх учителів іноземних мов таких процесів, як «сміслоутворення, смислоусвідомлення, смислопобудова», до програми формульованого експерименту включено: педагогічні завдання, проблемні ситуації, що вимагають вибору позиції, завдання на переосмислення власного досвіду, на переведення педагогічних знань і вмінь із форми потенційно значущого у форму актуально значущого за допомогою операцій оцінювання, аналізу, синтезу, рефлексії. У педагогічних завданнях і рольових ситуаціях (ситуаціях-вправах, ситуаціях-проблемах, ситуаціях-оцінках) зацентровано на професійних цінностях, усвідомленні студентами особистісних смислів і ціннісних орієнтацій, закріпленні ціннісних орієнтацій у спрямованості особистості й переведенні її в статус якості особистості майбутнього вчителя іноземних мов. Потенційні ціннісні орієнтації, що належать до якостей особистості студентів, актуалізовано в організаційно-діяльнісній грі та проектуванні педагогічної реальності в навчальному процесі. Велику роль у професійному розвитку особистості майбутніх учителів іноземних мов відіграли методи самопізнання, самоспонукування, самопрограмування в ході різноманітних тренінгів особистісного росту.

На заняттях із педагогічних дисциплін відпрацьовано певний алгоритм дій студентів, за яким студент, керуючись мотивами, використовує практичні дії; постає перед певними труднощами пізнавального плану, що заважають реалізації перспективної мети й завдань; аналізує власні дії, акцентуючи увагу на своїх здібностях і можливостях подолання труднощів, що виникають; будує проект дій професійного розвитку через оволодіння знаннями, уміннями, навичками і професійними якостями; реалізує цей проект і досягає певного рівня професійного розвитку; повертається до окреслених завдань та розв'язує їх на основі знань і педагогічних здібностей, якими оволодів. Такий алгоритм представляє у згорнутому вигляді механізм професійного саморозвитку, самозбагачення й самоутвердження майбутнього вчителя іноземних мов.

Проектована модель інтегрувала різні види діяльності, що стимулюють професійний розвиток студентів:

- розроблення навчально-методичних комплексів із курсів педагогічних дисциплін;
- створення програм спецкурсів і практикумів, що побудовані за принципом рольової перспективи;
- моніторинг предметів педагогічного циклу;

- організація систематичної роботи проблемних груп і предметних гуртків;
- проведення педагогічних олімпіад;
- участь у науково-практичних конференціях;
- зустрічі з майстрами педагогічної праці, педагогами-новаторами;
- проведення студентських конкурсів педагогічної майстерності;
- організація і проведення літньої педагогічної практики;
- організація різних видів педагогічної практики;
- самостійна й науково-дослідницька робота студентів у сфері педагогічного знання.

У наборі різних видів діяльності провідну роль відіграє педагогічна практика, оскільки саме вона формує основи професіоналізму майбутніх учителів іноземних мов, надаючи всій системі фахової підготовки практико-зорієнтованої спрямованості. У ході педагогічної практики студенти безпосередньо долучаються до педагогічної діяльності, формують професійну компетентність, уміння реалізувати методичну рефлексію, розвивають і закріплюють навички науково-методичної роботи.

За умов активної участі студентів у перерахованих видах діяльності формується індивідуальний стиль роботи майбутнього вчителя іноземних мов, відбувається професійне становлення й закріплення досвіду самостійної педагогічної роботи.

Результативність фахової підготовки можлива лише за умови, якщо всі її учасники усвідомлюють проєктовані мету й навчальні завдання, що впливають із неї як особистісно значущі.

Усвідомлення майбутніми вчителями іноземних мов змісту цілепокладання, його характеру й значущості реалізації в практичній педагогічній роботі слугує важливим елементом їхнього професійного становлення.

Процес цілепокладання має етапний характер, а саме: 1) формулювання мети й завдань, постійне педагогічне керівництво процесом їх досягнення; 2) усвідомлення мети та завдань, надання їм особистісного сенсу; 3) самостійний вибір мети й завдань для власного професійного становлення; 4) усвідомлення послідовності досягнення проєктованих мети та завдань, прагнення розв'язувати їх згідно зі своїми можливостями і здібностями, після досягнення переходити до нових цілей; 5) перехід до перспективних, творчих цілей і завдань через оволодіння методикою цілепокладання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, застосування принципу ролівої перспективи в навчальному процесі створює емоційний та інтелектуальний стан в студентській аудиторії, атмосферу психологічного комфорту для кожного студента, а саме:

- психологічну захищеність, коли ролі, що виконуються, не знижують соціальний статус, не викликають почуття професійної безнадійності та дискомфорту;
- бачення перспективи професійного росту, усвідомлення залежності між якістю виконання ігрової ролі й успішністю власного професійного становлення;
- позитивну установку на імітаційно-ігрову діяльність, креативність, самостійність, свободу вибору власних дій.

Якість фахової підготовки залежить від емоційного стану її учасників, загального емоційного збудження; комунікативного настрою, установки на емоційний контакт і спілкування; натхнення та прагнення продуктивно виконувати навчальні завдання; оперативності й імпровізації, емоційного сприйняття навчального процесу; управління емоційним станом і настроєм усіх учасників педагогічного процесу; емоційного налаштування на позитивний результат й успішного розв'язання проєктованих навчальних завдань.

Результативність фахової підготовки суттєвою мірою залежить від того, чи вбачає в ній майбутній учитель іноземних мов особистісний смисл, значущість у власному професійному зростанні. Система смислів як бачення її кінцевого результату – це основа суб'єктної позиції студента, що є умовою підвищення результативності фахової підготовки.

1. Вербицкий А. А. Игровые формы контекстного обучения / А. А. Вербицкий. – М.: Знание, 1993. – 95 с.
2. Психология. Словарь / под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
3. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: [учеб. пос. для студ. высших учеб. заведений] / С. Д. Смирнов. 3-е изд., испр. и доп.] - М.: Академия, 2007. - 400 с.
4. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: Навч. пос. / Щербань П. Н. – К.: Вища шк., 2004. – 207 с.

Reference

1. Verbitskiy A. A. Igrovye formy kontekstnogo obucheniya / A. A. Verbitskiy. – M.: Znanye, 1993. – 95 s.
2. Psychologiya. Slovar / pod. red. A. V. Petrovskogo, M. I. Yaroshevskogo. – [2-ye isd., ispr. y dop.]. – M.: Polytyzdat, 1990. – 494 s.
3. Smirnov S. D. Pedagogika y psykholohya vyschego obrazovanya: ot deyatelnosti k lychnosti : [ycheb. pos. dlya styd. Vyschshih ucheb. zavebeny] / S. D. Smirnov. – 3-ye isd., ispr. y dop.] - M.: Akademya, 2007. - 400 s.
4. Scherban P. M. Navchalno-pedagogychny ygry y vycshih navchalnyh zakladah: Navch. pos. Scherban P. N. – K.: Vyscha shk., 2004. – 207 s.